

С. В. Діденко, доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України,
директор Херсонського інституту
Міжрегіональної академії управління персоналом
ORCID ID: 0000-0002-3115-7524

А. В. Замрига, доктор юридичних наук,
кандидат економічних наук, доцент,
професор кафедри публічного та міжнародного права
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана»
ORCID ID: 0000-0001-8919-6633

Є. В. Сердюк, кандидат юридичних наук,
доцент кафедри галузевого права
та загальноправових дисциплін
Відкритого міжнародного університету
розвитку людини «Україна»
ORCID ID: 0000-0002-5467-7207

ПРАВОВИЙ СТАТУС ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ ЕКСПОРТНОГО КОНТРОЛЮ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ, УВЕДЕНОГО У ЗВ'ЯЗКУ ЗІ ЗБРОЙНОЮ АГРЕСІЄЮ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

У статті розкрито правовий статус Державної служби експортного контролю України в умовах воєнного стану, уведеного у зв'язку зі збройною агресією російської федерації. Доведено, що контроль над озброєннями є важливим завданням для демократичної західної спільноти з метою запобігання конфліктам та обмеження їх наслідків, що сприяє реалістичному підходу до міжнародних відносин і зменшенню загрози ядерної війни, підтримуючи обмежену співпрацю між державами. Імпорт та експорт товарів військового й подвійного призначення в Україні – це правова та організаційна діяльність адміністративних органів, яка базується на правових нормах і реалізується через спеціальний публічний інструментарій із метою забезпечення обороноздатності та безпеки країни. Повноваження Держекспортконтролю базуються на виконанні його положень у контексті повномасштабного російського терористичного вторгнення. Він змінив свою стратегію діяльності через спрощення процедури імпорту товарів військового призначення та ліберальні зміни у правилах, що дозволило повернути більше суб'єктів господарювання до постачання продукції для Збройних Сил. Було впроваджено процедуру спрощеної реєстрації в Державному експортному контролі, що сприяло уникненню складних процедур і можливості подання заявок дистанційно. Зміни в нормативних актах дозволили імпортувати засоби індивідуального захисту без обмежень та без сертифікатів кінцевого споживача. У контексті повномасштабного російського вторгнення в Україну було також зупинено дію переважної кількості дозволів на експорт зброї і військових товарів, укладених до цього, щоб передати їх Збройним Силам України. У своїй діяльності Держекспортконтроль широко використовує не лише адміністративні засоби відповідальності, але й методи переконання, роз'яснює суб'єктам експортного контролю проблемні питання забезпечення охорони прав інтелектуальної власності, рекомендує включати до контрактів відомості про кінцевого споживача товарів, мету використання, зобов'язання не передавати товари третім особам тощо.

Ключові слова: адміністративний орган, експорт та імпорт, ефективність, забезпечення, митне оформлення, національна безпека, Збройні Сили України, зброя, контроль, контракт, норма права, правове регулювання, санкції, реєстрація, російська агресія, суб'єкти господарювання, тероризм, товари військового та подвійного призначення.

S. V. Didenko, A. V. Zamryha, Ye. V. Serdiuk. The legal status of the State Export Control Service of Ukraine under the conditions of martial law introduced in connection with the armed aggression of the Russian Federation

The article discloses the legal status of the State Export Control Service of Ukraine under the conditions of martial law introduced in connection with the armed aggression of the Russian Federation. It has been proven that arms control is an important task for the democratic Western community to prevent conflicts and limit their consequences, which contributes to a realistic approach to international relations and reducing the threat of nuclear war, supporting limited cooperation between states. The

import and export of military and dual-purpose goods in Ukraine is a legal and organizational activity of administrative bodies, which is based on legal norms and is implemented through a special public toolkit in order to ensure the country's defense capability and security. The authority of the State Export Control is based on the implementation of the provisions. In the context of the full-scale Russian terrorist invasion, it changed its strategy of operation by simplifying the procedures for the import of military goods and liberal changes in the rules allowed to attract more business entities to supply products for the Armed Forces. A simplified registration procedure in the State Export Control was implemented, which helped to avoid complicated procedures and the possibility of submitting applications remotely. Changes in regulations allowed the import of personal protective equipment without quantity restrictions and without the need for end-user certificates. In the context of the full-scale Russian invasion of Ukraine, the majority of permits for the export of weapons and military goods, concluded with it, were also suspended in order to transfer them to the Armed Forces of Ukraine. In its activities, State Export Control widely uses not only administrative means of responsibility, but also methods of persuasion. Explained to the subjects of export control the problematic issues of ensuring the protection of intellectual property rights, recommendations to include in the contract's information about the final consumer of the goods, their purpose of use and the obligation not to transfer the goods to third parties, etc.

Key words: administrative body, Armed Forces of Ukraine, business entities, contract, control, customs clearance, efficiency, equal regulation, sanctions, export and import, military and dual-purpose goods, national security, Registration, rule of law, russian aggression, security, terrorism, weapon.

Постановка проблеми. У контексті збройної агресії російської федерації Державна служба експортного контролю України (Держекспортконтроль) зобов'язана застосовувати заходи для захисту національних інтересів та виконання міжнародних зобов'язань у сфері нерозповсюдження зброї масового знищення та інших міжнародних домовленостей України. У таких небезпечних для українського народу умовах пріоритетними завданнями є сприяння безперешкодному забезпеченню потреб Збройних Сил, інших сил оборони України зброєю, товарами військового призначення, а вітчизняну військову промисловість – товарами подвійного призначення, здійснення заходів щодо запобігання проникненню до країни-агресора стратегічних товарів, що можуть зміцнити її військові потужності, а також запобігання наданню таких товарів іншим державам і терористичним групам, які перебувають під міжнародними санкціями.

Крім того слід підкреслити, що у зв'язку з великою кількістю зброї, яка надходить до України, критично важливо не втрачати контроль над нею. У цих умовах об'єктивною потребою стає посилення контролю за експортованими товарами та зменшення ризиків відхилення від заявленого кінцевого використання товарів або їх незаконного передавання третім особам.

Отже, в умовах повномасштабного вторгнення російських терористичних військ в Україну та уведення з цієї причини воєнного стану об'єктивно потребує подальшого розвитку правовий статус Державної служби експортного контролю України.

Аналіз останніх досліджень. До певних аспектів правового регулювання експорту й імпорту товарів військового та подвійного призначення в Україні в умовах повномасштабного вторгнення російських військ в Україну звертали свою увагу вітчизняні вчені О. Бокій, С. Діденко, І. Долуда, В. Мокляк, А. Мерник, С. Паранія, В. Юсупов та ін. Однак за межами їх аналізу залишилися важливі аспекти предмета нашого дослідження в умовах повномасштабного вторгнення російських військ в Україну. Отже, тема статті є актуальною.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає в тому, щоб на основі аналізу теорії адміністративного права, теорії цивільного права, доктринальних підходів до цієї проблематики вчених-правників та чинного законодавства з'ясувати особливості правового статусу Державної служби експортного контролю України в умовах воєнного стану, уведеного у зв'язку зі збройною агресією російської федерації.

Виклад основного матеріалу. Контроль над озброєннями – це провідне завдання для всієї демократичної західної спільноти. За даними Британської енциклопедії, будь-який міжнародний контроль або обмеження розроблення, випробувань, виробництва, розгортання або використання зброї, заснований на передумові, що подальше існування певних національних військових установ є неминучим. Така концепція передбачає певну форму співпраці між загалом конкуруючими чи антагоністичними державами у сферах військової політики, щоб зменшити ймовірність війни або, якщо війна станеться, обмежити її руйнівність. Прихильники контролю над озброєннями зазвичай дотримуються реалістичного підходу до міжнародних відносин, уникаючи пацифізму в світі, який вони вважають анархічним і таким, що не має успіху влади для врегулювання конфліктів. Крім того, у той час як метою угод про роззброєння є скорочення або ліквідація озброєнь, угоди про контроль над озброєннями мають на меті заохотити країни управляти своєю зброєю в обмеженій співпраці одна з одною. Роззброєння з великою кількістю учасників часто перетворювалися на публічні видовища з перепалками між делегаціями країн, що призводило до посилення напруженості. Тим не менше, зусилля з контролю над озброєннями, особливо ті, що були зроблені США та радянським союзом під час холодної війни, виявилися корисними для обмеження гонки ядерних озброєнь, і до кінця ХХ століття термін «контроль над озброєннями» часто використовувався для позначення будь-якої угоди про роззброєння або обмеження озброєнь [1].

Отже, контроль над озброєннями є провідним завданням для всієї демократичної західної спільноти з ряду важливих причин. Такий контроль передбачає співпрацю між національними військовими установами

різних держав із метою зменшення ймовірності війни або обмеження її руйнівних наслідків. Це підтримує реалістичний підхід до міжнародних відносин, уникаючи бездіяльності та сприяючи управління конфліктами. Хоча роззброєння може бути метою угод, контроль над озброєннями спрямований на обмеження розповсюдження та використання зброї в межах обмеженої співпраці між країнами. У цьому контексті угоди про контроль над озброєннями є важливим засобом для обмеження гонки озброєнь та зниження загрози ядерної війни.

На думку І. Долуди, імпорт товарів військового та подвійного призначення в Україні – це адміністративна діяльність спеціальних і загальних суб'єктів публічної адміністрації на основі реалізації норм права, прописаних у спеціальному профільному законі та підзаконних нормативно-правових актах Кабінету Міністрів України, які здійснюються за допомогою спеціального публічного інструментарію (дозволів) із метою забезпечення Збройних сил й інших сил безпеки та оборони України усім необхідним для відбиття збройної агресії російсько-терористичних військ, звільнення всіх тимчасово окупованих територій. Об'єктом правового регулювання експорту та імпорту товарів військового та подвійного призначення в Україні є суспільні відносини, що регулюються нормами права, адже об'єктивно потребують такого регулювання з метою забезпечення захисту національних інтересів України, дотримання міжнародних зобов'язань щодо нерозповсюдження зброї масового знищення, засобів її доставки, обмеження передання звичайних видів озброєння, а також здійснення заходів щодо недопущення використання зазначених товарів у терористичних та інших протиправних цілях [2].

В Україні державним органом, який спеціалізовано реалізує державну політику з контролю за міжнародним переданням товарів, зокрема військового та подвійного використання, є Держекспортконтроль. Він є центральним виконавчим органом, керованим Кабінетом Міністрів України через Першого віце-прем'єр-міністра України – Міністра економіки. Держекспортконтроль забезпечує захист національних інтересів, виконуючи міжнародні зобов'язання України та надаючи адміністративні послуги в цій сфері. Він також реєструє суб'єктів здійснення міжнародного передання, видає дозволи та проводить контроль за їх діяльністю. Крім того Держекспортконтроль здійснює атестацію систем контролю та експертизу для забезпечення відповідності міжнародному та вітчизняному законодавству у визначеній законодавством України сфері публічного адміністрування [3].

Перший крок на шляху формування публічного адміністрування експорту й імпорту військових і подвійного призначення товарів було здійснено через ухвалення закону про зовнішньоекономічну діяльність. Згідно з ним регулювання експорту та імпорту, зокрема у сфері військової техніки та іншої спеціальної продукції, було покладено на Уряд України та уповноважених суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. Державний контроль експорту зброї був формалізований Указом Президента України та постановою Кабінету Міністрів України, що дозволило створити урядову експертно-технічну комісію для проведення контролю над міжнародними передачами продукції [4].

1992 року було ухвалено Закон про доповнення Кримінального кодексу України, що передбачав відповідальність за незаконний експорт сировини, матеріалів та обладнання для виробництва зброї. Було створено урядову комісію з експортного контролю та експертно-технічний комітет, що мали координувати та контролювати експортні операції, забезпечуючи виконання міжнародних зобов'язань і національних інтересів безпеки. Основні функції та завдання такої комісії включали забезпечення державного контролю за експортом/імпортом контрольованих товарів, дотримання Україною міжнародних правових норм із нерозповсюдження зброї масового знищення та її носіїв, вирішення питань, пов'язаних з ліцензуванням експорту/імпорту військової техніки, а також товарів і технологій подвійного використання.

1999 року Державна служба експортного контролю України була ліквідована, і її функції перейшли до Міністерства економіки України. Для підвищення ефективності військово-технічного співробітництва було утворено Комітет із політики військово-технічного співробітництва та експортного контролю при Президентові України. Згодом, із метою підвищення ефективності державного експортного контролю, була знову утворена Державна служба експортного контролю України як центральний орган виконавчої влади. На підставі відповідних рішень Президента та Уряду України органи з експортного контролю та співробітництва були створені та реорганізовані з метою відповідності до міжнародних норм і забезпечення національних інтересів [4].

Повноваження Держекспортконтролю базуються на виконанні положень Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, укладеного 1 липня 1968 р., який є важливим міжнародним документом, що має запобігти загрози ядерної війни та забезпечити безпеку народів. Держави-учасниці цього Договору зобов'язуються не розповсюджувати ядерну зброю та інші ядерні вибухові пристрої, не допомагати й не заохочувати інші держави у їхньому виробництві чи придбанні ядерної зброї, а також діяти відповідно до принципів мирного використання ядерної енергії. Договір передбачає систему гарантій для перевірки виконання зобов'язань державами-учасницями [5]. Також діє Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та її знищення, укладена 13 січня 1993 р., має на меті досягнення ефективного прогресу у роззброєнні під суворим міжнародним контролем. Згідно з нею кожна держава-учасниця зобов'язується не розробляти, не виробляти, не застосовувати та не передавати хімічну зброю,

а також знищити та забезпечити ліквідацію всіх об'єктів її виробництва та зберігання [6]. Закон України від 20 лютого 2003 р. № 549-IV «Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання» визначає, що центральний орган виконавчої влади, який реалізує державну політику у сфері державного експортного контролю, безпосередньо або спільно з іншими центральними органами виконавчої влади та розвідувальними органами України сприяє здійсненню діяльності, пов'язаної з міжнародною передачею товарів, коли це відповідає національним інтересам, передусім завдяки створенню нових і збереженню існуючих робочих місць у галузі високих технологій, або обмежує чи забороняє провадження такої діяльності в разі, коли це суперечить національним інтересам України, її міжнародним зобов'язанням, цілям боротьби з тероризмом, а також у разі, коли є підстави вважати, що зазначені товари належать до зброї масового знищення чи призначені для створення такої зброї, засобів її доставки, або за відсутності належних гарантій (зобов'язань) щодо кінцевого використання товарів [7].

В умовах відбиття повномасштабного російського терористичного вторгнення Держекспортконтроль значно скоректував свою діяльність. Так, було спрощено процедури імпорту товарів військового призначення. Ліберальні у цій сфері зміни й доповнення дозволили залучити більш широке коло суб'єктів господарювання до імпорту товарів для потреб Збройних Сил. Було впроваджено процедуру спрощеної реєстрації в Державному експортному контролі за групами товарів. Це дозволило уникнути довгих процедур попередньої ідентифікації й дозволило зареєструватися та подати заявки на отримання дозволів у дистанційному форматі. Крім того, завдяки внесенню змін до нормативних актів усі суб'єкти господарювання отримали можливість імпортувати засоби індивідуального захисту в будь-якій кількості і без сертифікатів кінцевого споживача. Одним із викликів, що виникли під час війни, був контроль за експортом товарів військового призначення та товарів подвійного використання. На початку 2022 р. Держекспортконтроль стикався з великою кількістю раніше виданих дозволів на експорт до різних країн світу. Ураховуючи ситуацію, що Україна перебуває в стані оборони, було припинено дію понад чотирьох сотень дозволів на експорт різних товарів [8].

У своїй діяльності Держекспортконтроль широко застосовував не тільки засоби адміністративні відповідальності однак й методи переконання – наприклад, роз'яснював суб'єктам експортного контролю проблемні питання щодо набрання зовнішньоекономічним договором (контрактом) чинності після отримання експортером та імпортером відповідних дозволів (ліцензій) державних органів; щодо охорони прав інтелектуальної власності або визначення обсягу та порядку переходу такого права до іноземного суб'єкта. Публічно висловлював рекомендацію вносити до контрактів відомості щодо кінцевого споживача товарів, найменування та кількості товарів, мети їх кінцевого використання, а також зобов'язання іноземного суб'єкта не реекспортувати і не передавати отримані товари будь-кому без попередньої письмової згоди на це експортера таких товарів та Держекспортконтролю, зокрема товари, призначені для власних потреб кінцевого споживача; надати сертифікат кінцевого споживача; надати на вимогу експортера чи Держекспортконтролю міжнародний імпортерний сертифікат або інший документ, який оформлений або підтверджений уповноваженим державним органом держави призначення товарів і містить підтвердження або гарантії такого органу щодо імпорту товарів до цієї держави; надати експортерів або відповідним державним органам України допуск для проведення перевірки факту доставки товарів кінцевому споживачеві та проведення перевірок використання за призначенням товарів, що експортуються з України [9].

Висновки. Отже, все вищезазначене дає можливість сформулювати певні узагальнення щодо правового статусу Державної служби експортного контролю України в умовах воєнного стану, уведеного у зв'язку зі збройною агресією російської федерації:

– контроль над озброєннями є важливим завданням для демократичної західної спільноти з метою запобігання конфліктам та обмеження їх наслідків, що сприяє реалістичному підходу до міжнародних відносин та зменшенню загрози ядерної війни, підтримуючи обмежену співпрацю між державами;

– перший крок в Україні на шляху формування публічного адміністрування експорту та імпорту військових та подвійного призначення товарів було здійснено через ухвалення Закону про зовнішньоекономічну діяльність. У результаті було створено урядові комісії та органи контролю, спрямовані на виконання міжнародних зобов'язань та національних інтересів безпеки;

– імпорту та експорту товарів військового та подвійного призначення в Україні – це правова й організаційна діяльність адміністративних органів, яка базується на правових нормах і реалізується через спеціальний публічний інструментарій з метою забезпечення обороноздатності та безпеки країни;

– повноваження Держекспортконтролю базуються на виконанні положень Договору про нерозповсюдження ядерної зброї та Конвенції про заборону розроблення, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення, а також Закону України від 20 лютого 2003 р. № 549-IV, який виконує визначальну роль у правовому регулюванні діяльності цього центрального органу виконавчої влади в контролі за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання, що забезпечує національні інтереси та міжнародні зобов'язання, зокрема боротьбу з тероризмом і протидію розповсюдженню зброї масового враження;

– у контексті повномасштабного російського терористичного вторгнення Держекспортконтроль змінив свою стратегію діяльності через спрощення процедур імпорту товарів військового призначення та ліберальні

зміни у правилах, що дозволило повернути більше суб'єктів господарювання до постачання продукції для Збройних Сил;

– упровадження процедури спрощеної реєстрації в Державному експортному контролі сприяє уникненню складних процедур і можливості подання заявок дистанційно;

– зміни в нормативно-правових актах дозволили імпортувати засоби індивідуального захисту без обмежень щодо кількості та без сертифікатів кінцевого споживача;

– у контексті повномасштабного російського вторгнення в Україні було також зупинено дію переважної кількості дозволів на експорт зброї та військових товарів, укладених до нього, щоб передати їх Збройним Силам України невідкладно;

– у своїй діяльності Держекспортконтроль широко використовував не лише адміністративні засоби відповідальності, але й методи переконання, роз'яснював суб'єктам експортного контролю проблемні питання забезпечення охорони прав інтелектуальної власності, рекомендації включати до контрактів відомості про кінцевого споживача товарів, мету використання, зобов'язання не передавати товари третім особам тощо.

Список використаних джерел:

1. Arms Control. *Encyclopaedia Britannica*. 2023. URL: <https://www.britannica.com/topic/arms-control>
2. Долуда І. Поняття правового регулювання експорту та імпорту товарів військового призначення та подвійного призначення в Україні. *Юридичний бюлетень*. Випуск 26. 2022. URL: <http://www.lawbulletin.oduvs.od.ua/archive/2022/26/17.pdf>.
3. Положення про Державну службу експортного контролю України. Затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 31. 2015 р. № 159. *Верховна Рада України*. 2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/159-2015-%D0%BF#Text>
4. Створення і розвиток національної системи експортного контролю України (історична довідка). *Державна служба експортного контролю України*. 2018. URL: <https://www.dsecu.gov.ua/ua/istorychni-vidomosti>
5. Договір про нерозповсюдження ядерної зброї від 1 липня 1968 р. Про приєднання до Договору та застереження Закон України від 16 листопада 1994 р. № 248. *Верховна Рада України*. 2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_098#Text
6. Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення, укладена 13 січня 1993 року, і була ратифікована Законом від 16 жовтня 1998 р. № 187-XIV. *Верховна Рада України*. 2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_182#Text
7. Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання. Закон України від 20 лютого 2003 р. № 549-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 23. Ст. 148.
8. Публічний звіт Голови Державної служби експортного контролю України про діяльність за 2022 рік. *Державна служба експортного контролю України*. 2023. URL: <https://www.dsecu.gov.ua/ua/publicnij-zvit-golovi-derzavnoi-sluzbi-eksportnogo-kontroly-ukraini-pro-dialnist-za-2022-rik>
9. До уваги суб'єктів, які мають намір здійснювати експорт товарів військового призначення та подвійного використання. *Державна служба експортного контролю України*. 2023. URL: <https://www.dsecu.gov.ua/ua/do-uvagi-subektiv-aki-maut-namir-zdijsnuvati-eksport-tovariv-vijskovogo-priznacenna-ta-podvijnogo-vikoristanna>